

ԶԱՐԵՀ ԽՐԱԽՈՒՆԻ

**ԻՍԹԱՆԳՈՒԼԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ
ՈՒՂԻՈՎ**

Օգտուելով Ջարեհ Խրախունիի ներկայութենէն Փարիզի մէջ, փափաքեցանք իրեն հետ գրոյց մը կամ հարցազրոյց մը ունենալ: Ինքը մախրնտրեց գրաւոր պատասխանել մեր հարցումներուն, որոնք կը վերաբերէին Իսթանպուլահայ արդի գրականութեան: Յետագայ էջերով կու տանք մախ՝ մեր ուղղած հարցումները, յետոյ՝ Ջ. Խրախունիի գրութիւնը:

Վերնագիրը՝ «Իսթանպուլահայ գրականութիւնը առարկայական խորհրդապաշտութեան ուղիով» ԿԱՄԻ խմբագրութեան կողմէ դրուած է:

1. Պրն. Խրախունի, յիսուն-վաթսունական թուականներուն ըստեղծեցիք «առարկայական խորհրդապաշտութիւն» յղացքը: Կուզէիք յատկանշել այդ ձեւով բանաստեղծական ծրագիր մը, որ յատուկ էր ձեզի, բայց նաեւ որոշ չափով՝ ձեր սերունդին: Այդ տարազը շատ կանուխ կ'երեւի ձեր գրչին տակ, Պոլսոյ մէջ հրատարակուող Մաշի եւ Թոյի թիւերուն մէջ: Այսօր երբ բառորդ դար մը անցած է այդ օրերէն ի վեր՝ կրնայի՞ք հաշուեկշիռ մը ընել այդ ուղղութեամբ:

2. Ո՞ր չափով ձեր վերջին արտադրութիւնները, եւ մասնաւորաբար ձեր նոր լոյս տեսած «Դիւցազնահանդէս»ը, կը շարունակեն մնալ այդ «առարկայական խորհրդապաշտութիւն» յղացքի ծիրին մէջ: Այսօր նոյն բանաձեւումը պիտի առաջարկէի՞ք:

3. Շատեր, մանաւանդ ձեր սկզբնական շրջանին, Իսթանպուլահայ գրականութիւնը օտարոտի նկատած են, ինչ որ կը նշանակէր նաեւ թէ դուրսէն եկած տարրերը իրենց աչքին՝ կը գերակշռէին անոր մէջ: Այդ տեսակի դիրքորոշումներ հարթութեան ժամանակի ընթացքին: Բայց կրնայի՞ք արդեօք ձեր կապը ճշդորոշել ժամանակակից գրականութեան հետ: Որքանով օրինակ թրքական կամ ֆրանսական ազդեցութիւններու վարկածը պիտի ընդունէիք դուք:

4. Վերադառնա՞նք պահ մը եւս «առարկայական խորհրդապաշտութեան»: Արդեօք կը կարծէ՞ք որ այդ բանաձեւը ամբողջովին կը համապատասխանէ Իսթանպուլահայ նոր բանաստեղծներուն: Եւ երկրորդ հարցում մըն ալ նոյն բանաձեւին վերաբերեալ՝ արդեօք միայն բանաստեղծական հանգանակ մըն էր այդ մէկը, թէ տարածելի՞ է նաեւ ուրիշ սեռերու:

5. Նախորդ մեր հարցումին ուրիշ ձեւ մըն ալ տանք: Ո՞ր չափով

արդարացի կը գտնէ՛ք իսթանպուլահայ «դպրոց»ի մը վարկածը, որ իր մէջը կ'ընդունի նաեւ նորերը: Ի՞նչ կը մտածէ՛ք, պարզ խօսքով, Պոլսոյ կամ Պոլսէն սերած նորերու արտադրութեան մասին: Ժամանակակից իսթանպուլահայ գրականութիւնը ընդհանուր առմամբ՝ ի՞նչ ջուրի վրայ է:

6. Մեր վերջին հարցումը աւելի լայն հորիզոն մը կ'ուզէ ընդգրկել իր մէջ, եւ այդ պատճառով ալ՝ պզտիկ մախաբանով մը պէտք է ներածել զայն: Հանրապետական Թուրքիան ձեռով մը՝ դուրս մնացած է Սփիւոքի ծիրէն, սկզբնական շրջանէն ի վեր: Պէյրութի, Փարիզի ու Պոլսոյ գրագէտներուն միջեւ տասնամեակներ շարունակ՝ հաղորդակցութեան հսկայ դժուարութիւններ գոյութիւն ունեցած են: Այդ դժուարութիւնները կ'ենթադրենք՝ աշխարհագրական ու քաղաքական բաժանումներէն անդին կ'իյնան:

Կ'ուզէիմք գիտնալ, թէ դուք ինչպէ՛ս կը տեսնէ՛ք ձեր տեղն ու դերը ընդհանուր սփիւոքահայ գրականութենէն ներս, եթէ սփիւոքահայ գրականութիւն ըսուած միաւոր մը գոյութիւն ունի ձեր աչքին առջեւ: Եւ երկրորդ հարցում, միշտ նոյն ծիրին մէջ. որքանո՞վ իսթանպուլահայ գրագէտները հետեւած են կամ կը հետեւին Սփիւոքի գրականութեան իրագործումներուն: Կա՞յ արդեօք ձեզի համար ընդհանուր փորձառութիւն մը, ըսեմք՝ աւանդութիւն մը, թէ ընդհակառակը՝ ամէն գրագէտ, ամէն սերունդ, ամէն համայնք ինքնագոյ՛ւլս կ'աշխատի: Դուք օրինակ՝ որքանո՞վ հետեւած էք Փարիզի (Սաքաֆեան) կամ Պէյրութի (գլխաւորապէս՝ Վ. Օշական) բանաստեղծական արտադրութեան:

ԿԱՄ

Աւելի քան քառորդ դար անցած է այսօր այն իսթանպուլահայ գրական շարժումին վրայէն, որ յայտնուեցաւ մասնաւորապէս բանաստեղծութեան կալուածին մէջ, եւ որ կոչուեցաւ ոմանց կողմէ՝ «արդիապաշտութիւն», իսկ փրոֆ. Յ. Մարթայեանի կողմէ՝ «նորատարազ քերթողութիւն»: Ես ատենին՝ «Սան» եւ «Թօ» հանդէսներուն մէջ երեւցած գրութիւններովս ջանացած էի բանաձեւել այս շարժումին սկզբունքներն ու տեսական-փիլիսոփայական հիմքերը, եւ զայն մկրտած էի՝ «առարկայական խորհրդապաշտութիւն» անունով:

Արդ, տուեալ ժամանակամիջոցի ընթացքին իրականացած իսթանպուլահայ գրականութիւնը ի՞նչ չափով արդարացուցած է այդպիսի գրական հանգանակի մը գոյութիւնը, եւ իր հետեւողականութեամբ ու արտադրողութեամբ զգեցա՞ծ է գրական «դպրոց»ի մը հանգամանքը:

Այս երկու հիմնական հարցադրումներուն մէջ կ'ուզեմ ամփոփել ինծի առաջարկուած հարցարանին 1., 2., 4., 5. հարցումները, որոնք իրարու սերտօրէն կապուած են: Սակայն նախ քան անոնց պատասխաններուն ինքնաբերաբար յայտնուիլը, անհրաժեշտ կը նկատեմ անգամ մը եւս հակիրճ կերպով բացատրել իսթանպուլահայ արդիական բանաստեղծական շարժումին դիրքաւորումը եւ ուղղութիւնը, մէկդի դնելով առայժմ անոր փիլիսոփայական հիմունքը, որ մեզ պիտի տանէր մինչեւ երեւութաբանական գեղագիտութեան տեսութիւններուն, ինչ որ բնաւ չի հետաքրքրեր պարզ գրասէր ընթերցողը եւ նոյնիսկ անծանօթ կը մնայ իսթանպուլահայ գրական շարժումին մէջ գտնուող կարգ մը գրողներու:

Իսթանպուլահայ «նոր» բանաստեղծութիւնը հակազդեցութիւն մըն է կեանքէն եւ իրականութենէն կտրուած, կեղծ բանաստեղծականութեան մը պատմութեան մէջ չափի ու յանգի բռնազրօսիկ կոծկրւածութեամբ կաշկանդուած, բարձրաթուիչ ու սնամէջ «քերթողութեան» դէմ: Կրնամ շատ թիւրութեամբ տալ անուններ ալ, որոնց զգայնիկ, մակերեսայնօրէն յուզական եւ կաղապարատիպ ոտանաւորին դէմ էր որ ծառացաւ արդիապաշտ շարժումը, եւ բնականաբար՝ իրենք գիրենք աւանդապաշտ դաւանող անոնց մանկաւիկներուն տօնքիշոթային յարձակումներուն նշաւակ դարձաւ: Սակայն նախընտրելի է հանգիստ թողուլ հանգուցեալներու աճիւնները: Ուրեմն, այդ շրջանին այլեւս անհրաժեշտ էր զգայականութեամբ յագեցած եւ շղարշներու ու բուրումներու մէջ պարուրուած այդ իբր թէ բանաստեղծութեան հակազդել պարզ, դիւրահասկնալի, ջղուտ, անմիջական,

առօրեայ իրականութեան եւ կեանքին հետ դրական կապ պահող անկաշկանդ բանաստեղծութեամբ: Այլեւս զգացումներու պիտի չխօսէր բանաստեղծութիւնը, այլ՝ իմացականութեան: Այլեւս ենթակայական ու եսակեդրոն պիտի չըլլային իր արտայայտութիւնները, այլ՝ առարկայական ու համայնական: Այլեւս սոսկական եսը չէր որ պիտի լար իր «տարտ»երը կամ երգէր իր սէրերը, այլ՝ ընդհանրական եսը, որ պիտի խօսէր առհասարակ արտաքին աշխարհին, իրական կեանքին առարկայական գոյութիւններուն մասին, գործածելով խորհրդանշաններ եւ կրկնակ խորհրդանշաններ, պատկերներ եւ ասոնց խորհրդանշները, փոխաբերութիւններ, ձեւագեղծըւած ասութիւններ, բառախաղեր, եւայլն: Այլեւս քերթուածին ամբողջական իմաստն էր որ առաջնակարգ կարեւորութիւն պիտի ստանար, եւ ո՛չ թէ քերթուածը կազմող տողերուն առանձին գեղեցկութիւնը: «Ա՛ր»երու, «Ո՛հ»երու եւ «Ափսո՛ս»ներու շրջանը անցած էր այլեւս. գաղափարներու ներքին զուգորդութեամբ եւ պատկերներու թելադրականութեամբ միայն անողգակիօրէն պիտի տպաւորուէր ընթերցողը, որուն բանաստեղծական ապրումը զուտ իմացական բնոյթ պիտի ունենար: Այս մտաւորական հաճոյքը կ'ապահովէր դիւտերով, որոնք կը պայմանաւորէին իւրաքանչիւր քերթուածի ձեւն ու խորքը: Այլեւս գեղարուեստական խօսքը չէր որ պիտի մտնէր նախորդ կաղապարի մը մէջ, որ բռնաշապիկ մըն էր իրեն համար, այլ քերթուածը ինքն էր որ պիտի ստեղծէր իր ուրոյն ձեւը (Ֆորմը): Այս ձեւին գեղարուեստական իրագործումին մէջ դեր պիտի ունենային բոլոր դրական հնարքներն ու արուեստները, որոնք սակայն կատարեալ ազատութեամբ պիտի գործածուէին, գլխաւոր նպատակ ունենալով նորարարութիւնը: Այս նորարարութիւնը պիտի չչփոթուէր սակայն արմատական յեղափոխականութեան մը հետ, ու առ ոչինչ պիտի համարէր ընկալեալ ու նուիրականացած ըմբռնումներն ու արժէքները: Ինչ որ անօգուտ ու վնասակար էր ազգային եւ հասարակական տեսակէտէ, չահագործումի նիւթ պիտի չդառնար երբեք՝ սխալ ըմբռնուած ազատամտութեան մը եւ ինքնատուութեան սիրոյն: Ամէն կարգի չափազանցութիւններէ հեռու պիտի մնար այս նոր քերթողութիւնը, նոյնիսկ բառերու գործածութեան մէջ: Բառերը, որոնք քերթողութեան հոմ շինանիւթերն էին, դասական շրջաններէն ի վեր հետզհետէ աւելի զօրանալով փչող հռետորական շուռչէն ուռելով ուռած եւ ի վերջոյ պայթած փչակներու վերածուեր էին: Տեղի-անտեղի գործածուած առատաբանութեան մը հետեւանքով մաշեր, փճացեր, արժեզրկուեր էին բառերը: Մինչդեռ իւրաքանչիւր բառ գոհարի մը նման պէտք է ընտրուի ու գետեղուի բանաստեղծութեան մը կառոյցին վրայ: Իւրաքանչիւր բառ իր իմաստային եւ

հնչական արժեքը պիտի վերստանայ այսպէսով: Ի հարկէ նոր բառեր ալ պիտի ստեղծուէին, արդարացնելով բանաստեղծին տարբեր մէկ կոչումը, բայց միշտ նոյն գոնապ ու բծախնդիր ճաշակով: Վերջապէս, երկու հակընդդէմ երեւցող ըմբռնումներ պիտի միանային եւ պիտի համագործակցէին կարելի չափով. կատարեալ ազատութիւն եւ լրջախոհ այլ գուարթամիտ կարգապահութիւն:

Կ'ենթադրեմ որ այսքան բացատրութիւնը բաւական է բնորոշելու համար այս շարժումին նկարագիրը, որ յեղափոխութիւն չի յայտարարեր, այլ կ'առաջարկէ խաղաղ յեղաշրջում՝ թօթափելու համար ժամանակավրիպութիւնը եւ հասնելու ժամանակակից արժէքներու մակարդակին: Այս գիտակից ձգտումն է ահաւասիկ այս շարժումին ազնւագոյն յատկանիշը: Հասա՞ծ է, թէ ոչ. ատոր պատասխանը պատմութիւնն է որ պիտի տայ: Սակայն կարեւորը՝ նպատակադրումն ու դէպի այն աշխատանքն է:

Իմ կարծիքով Իսթանպուլահայ բանաստեղծութիւնը ուշագրաւ եւ շատ արժէքաւոր աշխատանք տարած է դէպի հայ բանաստեղծութեան արդիականացումը եւ ժամանակակից մակարդակի բարձրացումը: Այս շարժումին ռահվիրաներն ու հետեւորդները առհասարակ հաւատարիմ մնացած են վերը պարզուած սկզբունքներուն, հետեւաբար՝ շարժումը, առանց տառապելու շեշտուած զարտուղութիւններէ, իրաւացիօրէն ստացած է «դպրոց»ի մը հանգամանքը: Այն հանգամանքը, որ խտացեալ ձեւով ներկայացուեցաւ վերը, ընդհանուր յատկանիշներու շրջանակ մըն է, որ կը պարտադրէ աւելի քան քառորդ դարէ ի վեր Իսթանպուլի մէջ մշակուող գրականութիւն մը, որ կը շարունակուի տակաւին՝ նուազ ու ժականութեամբ թերեւս, բայց աւելի նրբացած որակով:

Հաշուեկշիռը, ուրեմն, բացայայտ է. ամբողջ գրական սերունդ մը — երիտասարդով ու տարեցով, բանաստեղծով թէ արձակագիրով — իւրացուցեր է վերոյիշեալ սկզբունքները եւ աւելի կամ նուազ յաջողութեամբ եւ հաւատարմութեամբ գործադրեր է զանոնք: Այս չի նշանակեր անշուշտ որ այս շարժումին մէջ գտնուողները համագլխաւոր պէս հագած են այս հանգանակը, կամ թէ իւրաքանչիւր բանաստեղծ իր բոլոր գործերով ցոլարանը եղած է անպայման յիշեալ առաջադրութիւններուն: Այսպիսի բան մը սպասել անհաշտ է «բանաստեղծ»ութեան ըմբռնումին եւ կոչումին, ու նաեւ առարկայական խորհրդապաշտութեան հիմնական ձգտումներէն մէկուն, որ է՝ կարելի չափով ձեռքազատուիլ ամէն տեսակ արտաքին կամայական պարտադրանքէ եւ տեսաբանական կաշկանդումներէ: Ամէն բանաս-

տեղծ իր անհատականութիւնը ունի եւ կը պահէ իր արտայայտուելու ինքնուրոյն կերպը: Խօսելով միայն «հետեւորդ»ներու մասին, կարելի է նմանութեան եզրեր գտնել իրմա Աճեմեանի մը եւ Արմենուհի Թերզեանի մը, Խորէն Մանավեանի մը եւ Իգնա Սարըասլանի մը, կամ Հիլտա Գալֆայեանի մը եւ Վարդերես Գարակէօզեանի մը (երկուքն ալ Պոլիսէն մեկնած) միջեւ, այլ՝ միայն հասարակաց յատկանիշներ, որոնք ակնբախ են առաջին իսկ քննական մերձեցումին: Յետոյ ինչո՞ւ միայն բանաստեղծներու մենաշնորհը նկատել առարկայական խորհրդապաշտութիւնը: Իոպէր Հատտեճեանի ամբողջ գրականութիւնը, նոյնիսկ հրապարակագրութիւնը, այս գրութեան յաջող մէկ կիրարկումն է որ կը պարզէ՝ արձակի մէջ: Ինք որ փրկիսոփայական բարձր ուսում ստացած է եւ գիտէ թէ ի՞նչ է առարկան, գոյութիւնը, էութիւնը, երեւութաբանական կեցուածքն ու գոյութենաբանական հայեցողութիւնը, իր շատ մը պատմուածքներուն եւ արձակ գրութիւններուն մէջ առարկայական խորհրդապաշտութեան լաւագոյն օրինակները կու տայ: Նոյնն էր պարագան ողբացեալ Վահրամ Մալեանի, որ առանց աշխարհագրականօրէն մաս կազմելու անոր, համակիրն էր մեր շարժումին եւ իր շատ մը գրուածքներուն մէջ հասած էր այդ գտեալ ու վերացեալ մակարդակին (օրինակ՝ «Անկապ Օրագիր»ի վերջին նամակը): Ա՛լ չխօսինք Իրանահայ «Նորէջական» բանաստեղծներու եւ գրողներու մօտ այս տեսութեան վայելած համակրանքին, կամ Հայաստանի կարգ մը երիտասարդ բանաստեղծներու, գրողներու եւ քննադատներու մօտ արթնցուցած շահագրգռութեան եւ հետեւողականութեան մասին: Ինչպէս տեսաք՝ չխօսեցայ նաեւ Զահրատի եւ իմ մասին: Ատիկա մեզ շատ հեռուները պիտի տանէր: Մեր գործը յայտնի է ամենուն: Փափաքողը կրնայ զայն ուսումնասիրութեան նիւթ դարձնել ու տեսնել այս բանաստեղծական արուեստին՝ վերացումներու ճամբով եւ առարկայական խորհրդանշաններու միջոցաւ կատարած իրագործումները:

Երկու խօսք ալ՝ «օտարոտի» ազդեցութիւններուն եւ Իսթանպուլահայ գրականութեան տեղին մասին՝ սփիւռքահայ գրականութեան ծիրին մէջ: Միշտ պնդուած է որ Իսթանպուլահայ արդիապաշտ շարժումը կաղապարուած է թրքական «նոր» բանաստեղծութեան վրայ, եւ թէ՛ անոր մէկ կրկնօրինակն է: Իրաւ է թէ շարժումին նախակարապետները հանգիսացող Կարպիս Ժանճիկեանն ու Հայկազուն Գալուստեանը առաջին առթիւ թրքերէն գրքոյկով մը հրապարակ ելած էին (1942-ին) եւ աշխատակցած ալ էին Օրհան Վէլիի հրատարակած «Շափրաք» հանդէսին, բայց չուտով լեզբին թրքերէնը, որ շատ մը ուրիշ գրողներու ալ սկզբնական նախափորձերու լեզուն

եղած է: Օրհան Վէլիի եւ ընկերներուն սկզբնաւորած թուրք նոր բանաստեղծութեան շարժումն ալ, իրականութեան մէջ, ուրիշ բան չէր եթէ ոչ՝ Փրանսական բանաստեղծութեան մէջ Ա. Պրըթոնի, Փ. Էլիւարի, Լ. Արակոնի եւ նմաններուն յառաջացուցած շարժումին արձագանգը: Հետեւաբար՝ բնօրինակները դարձեալ արեւմտեան եւրոպական, ամերիկեան կամ ռուսական էին՝ 1935-ական թուականներէն սկսող ընդարձակածաւալ թարգմանութիւններու ծրագրի մը շնորհիւ, որ համաշխարհային հին ու նոր գրականութիւնը ոտքը կը բերէր թուրք ընթերցողին: Արտասահմանի հետ մշակութային հաղորդակցութենէ զրկուած հայ երիտասարդը ուրկէ՞ պիտի ստանար իր մտաւորական սնունդը: Տարբեր հարց թէ՛ ընկերաքաղաքական երանգ ալ ունեցող սկզբնական շրջանի այդ շարժումը, յետ-պատերազմեան շրջանին, Արեւելքի հետ յարաբերութիւններու ստեղծումով՝ շուտով յարեցաւ սոցիալական ռէալիզմի կաղապարներուն: Իսկ Զահրատի երեւումէն յետոյ կարելի չէ խօսիլ «օտարոտի» ազդեցութիւններու մասին. առ առաւելն համաշխարհային քերթողութեան կարեւոր հոսանքներն ու փորձառութիւններն են որ կրնան ազդեցութիւն գործած ըլլալ իսթանպուլահայ քերթողութեան յետագայ զարգացման վրայ:

Տարակոյս չկայ թէ հաղորդակցութեան միջոցներու գերազանցապէս յառաջդիմած այս դարուն՝ փոխազդեցութիւններն ալ նոյնքան զօրաւոր եւ արագ կ'ըլլան: Սակայն արդեօք միշտ լա՞ւ կ'ըլլայ արդիւնքը, կամ այդ արդիւնքը ի՞նչ արժէք կ'ունենայ: Ես որ հիմա Փրանսա կը գտնուիմ, եթէ հեռատեսիլէն նոր երգ մը լսելով կամ թերթի մը մէջ սուր ակնարկ մը կարդալով՝ անոնց ազդեցութեան տակ քերթուածներ գրեմ, ի՞նչ կ'ըլլայ ատոնց գեղարուեստական արժէքը իմ ամբողջական գործիս մէջ՝ իմ աչքիս, թէ իսկ ոչ ոք նկատած ըլլայ անոնց ներշնչման աղբիւրը: Այս տեսակէտէն՝ շատ ընթերցումն ալ միայն ամբարումի շրջանին մէջ գտնուող սկսնակներու համար օգտակար եւ անհրաժեշտ կը գտնեմ: Ստեղծագործական որոշ մակարդակի մը հասնելէ յետոյ՝ կրնայ ամլացումի կամ կապկումի առաջնորդել: Այնքան ատեն որ կրճոտ ընթերցող մըն էր համաշխարհային գրականութեան, ցանցառ եւ դժուար կը գրէր Ռ. Հատտեճեան: Հիմա որ գրեթէ դադրեցուցած է, ջրվէժի պէս կը հոսի իր գրիչը: Զահրատ, նախորդ տարի, «Մէգեր» քերթուածներու շարքը գրելով անհարկի շեղում մը ունեցաւ իրեն յատուկ գրելակերպէն: Ատոր պատճառը, ըստ իս, բանաստեղծ Վահէ Օշականի ծանր մէկ քննադատութիւնն էր, ուր կը պահանջուէր որ արդիական բանաստեղծութիւնը «մշուշոտ» (smoggy) ըլլայ...: Անշուշտ շարունակու-

Թիւն չունեցաւ այդ անել ճամբան, ու Զահրատ վերադարձաւ իր ինքնուրոյն ոճին: Ասկէ առաջ բացէ ի բաց գրած եմ, ու դարձեալ կը կրկնեմ. քննադատը պէտք չէ որ յաւակնութիւնը ունենայ գրողը կամ արուեստագէտը առաջնորդելու: Չենք խօսիր սկսնակներու մասին. բայց սկսնակները առաջնորդելն ալ մե՛ր ըրածին պէս կ'ըլլայ, այսինքն՝ սրբագրելով, ուսուցանելով ու քաջալերելով: Մինչդեռ արդէն իսկ անհատականութեան մը տիրացած գրողն ու արուեստագէտը արուեստի գործ կ'արտադրեն: Եթէ գեղարուեստական արժէք մը չունի այդ գործը, կամ շատ տկար է, չի խօսուիր անոր մասին: Իսկ եթէ արժէք մը ունի, ահաւասիկ քննադատին պարտականութիւնը. վեր առնել այդ գեղարուեստական արժէքը, վերլուծել, քննարկել, բացատրել ու լայն զանգուածներու տեղեկացնել, մատչելի դարձնել, ծանօթացնել զայն: Որքան որ կը տեսնեմ՝ մշակութային մեծ ոստաններուն մէջ ալ ա՛յս է որ կը կատարուի առատօրէն. ոչ ոք՝ ոչ զոք կը դատաւիտէ կամ կը վարկաբեկէ: Ընդհակառակը՝ միջակութիւններն անգամ կը զնահատուին, կը բարձրացուին ու կը հրամցուին հանրութեան, որ անոնց սպասողը ու միանգամայն դատաւորը պիտի ըլլայ — տեսակ մը թանձրացեալ ու զանգուածային վճիռ:

Ինչ կը վերաբերի սփիւռքահայ գրականութեան եւ անոր մէջ մեր տեղին ու դերին, նախ սա ըսեմ որ սփիւռքահայ բացատրութիւնը այնքան ալ դիպուկ ու յստակ չեմ գտներ ես: Սփիւռքը ամբողջ աշխարհն է ներկայիս Հայութեան համար. Քամաթթան նոյնքան Սփիւռք է, որքան՝ Գալիֆօրնիան, Պաքուն նոյնքան, որքան՝ Պէյ-րութը: Իսկապէս՝ «ամէն տեղ հայ կայ» այլեւս...: Իրողութիւն մը, զոր պարտաւոր ենք միշտ աչքի առջեւ ունենալ՝ իր հարցերով եւ հնարաւորութիւններով: Սակայն գրականութեան տեսակէտէ տարբեր իրողութիւն մը կայ, որ ըստ իս՝ աւելի կարեւոր է, լեզուական երկուութիւնն է այդ, արեւելահայերէնը եւ արեւմտահայերէնը: Մենք արեւմտահայերէն արտագրողներս, նուիրական պարտականութիւնը ունինք մեր բարբառը արժեցնելու, աւելի եւս զարգացնելու, հարըստացնելու եւ միջազգային մեծ լեզուներու մակարդակին հասցնելու՝ իր բառազանձով թէ անոր գործածութեան բարձրորակ գիտական ու գրական գործերու մէջ: Այս տեսակէտէն՝ կը կարծեմ որ նուազագոյն արժեւորումով՝ յետպատերազմեան Իսթանպուլահայ գրականութիւնը, իր ամբողջութեան մէջ, անտարբեր չէ գտնուած բնաւ իր պարտականութիւններու նկատմամբ: Իսկ թող ներուի ինծի ըսել՝ առաւելագոյն արժեւորումով՝ թէ Իսթանպուլահայ արդի բանաստեղծութիւնը իր առարկայական խորհրդապաշտութեամբ, ոչ միայն

Հայ՝ այլեւ համաշխարհային բանաստեղծութեան ուշագորաւ երե-
ւոյթներէն մէկը կը կազմէ:

6 Յունիս 1985

ԶԱՐԵՀ ԽՐԱԽՈՒՆԻ